

SHAKESPEAROVI SONETI
V MENARTOVEM PREVODU

Not marble, nor the gilded monuments
Of Princes shall outlive this powerful rhyme,
But you shall shine more bright in these contents
Than unswept stone, besmear'd with sluttish time.

Ne marmorni ne zlati spomeniki
vladarjev teh vrstic ne preživé;
in ti bolj živo boš blestel v teh stihih
kot oni v kipih, ki jih čas razje.

Tako si je Shakespeare postavil svoj nevenljivi spomenik, ki bi pričal o njegovi pesniški moči, četudi bi se vse njegove drame izgubile. Prav tako kot Horac, ki pravi, da si je postavil spomenik, trajnejši od bronca. In tudi Janez Menart si je s prevodom stoštiriinpetdesetih Shakespeareovih sonetov postavil spomenik, ki dokazuje, da ni samo dober prevajalec, ampak tudi pesnik.

Shakespeareovi soneti so eden izmed najtrših »orehov« za prevajalca v angleški književnosti. Sonet je že sam ob sebi težko prevajati, toda Shakespeare je živel in pesnil v času, ko je simbolika prevladovala. To sicer velja za renesanso tudi v drugih evropskih deželah. »Sonce«, »božanstvo«, »ocean«, »morje« — vse to je pomenilo suverena vladarja ali kralja. Rože, cvetje, živali so pomenile plemiške rodbine. Tudi v sonetih vrviijo taki simbolični izrazi, namigovanja, ki so bila njegovim sodobnikom popolnoma razumljiva, a so nam, ljudem dvajsetega stoletja (tudi Angležem), ki se niso poglobili v elizabetinsko dobo, dostikrat nejasna in dvoumna. K temu je treba prišteti dejstvo, da so soneti zaradi pomanjkanja zgodovinskih podatkov še vedno »skrivnost«, o kateri je bila napisana cela knjižnica knjig.

To sem omenil zato, ker sem hotel opozoriti na težave, na katere je naletel Menart, ko se je ubadal s prevajanjem. Kdor še ni prevajal poezije, si ne more misliti, kako garaško je to delo. En sam stih utegne povzročiti več težav kakor cel sonet. In sonet je izredno zgoščena in stroga pesniška oblika, v katero je treba preliti čistega vina. Ne trpi nejasnosti ne besednih »bergel«. Zahteva mojstra.

Kako težavni so Shakespeareovi soneti za razumevanje in prevajanje? Na to vprašanje bomo morda našli najboljši odgovor, če si mislimo, da se je angleški pesnik lotil prevajanja Prešernovih sonetov. Je že res, da so Prešernovi soneti »občečloveški«, res pa je tudi, da so tudi značilno slovenski. In kako naj angleški pesnik prevede na primer »Sled sence zarje unstranske glorje, vtisnjeni v oltarje...«? Ne samo smisel, ampak tudi melodija stiha, da bo zazvenel sicer drugače kot v izvorniku, vendar prav tako prijetno in mogočno. In Prešeren pravzaprav nima dosti nejasnih mest, Shakespeare v sonetih pa obilo. O njih so napisali debele knjige.

Prevajalčevo zadrego mi je pred leti najbolje opisal star, izkušen prevajalec, ki je takole dejal: »Prevajalec je podoben človeku, ki hodi po dveh

strugah. Z eno nogo hodi po eni strugi, z drugo po drugi. Kadar strugi potekata vzporedno in blizu vsaksebi, ni posebnih težav. Toda to je redkokdaj. Po navadi se strugi oddaljujeta in vijugata na vse mogoče načine. Ubogi prevajalec ne ve, po kateri naj hodi. Toda hoditi mora po *obeh*. Slediti mora izvirniku, sicer ni prevajalec, in domači govorici, sicer je nerazumljiv. Kako to doseže, je njegova stvar. Bralec hoče imeti lep in dober prevod.«

Dobil ga bo, če se je prevajalec temeljito poglobil v izvirnik, če dobro zna materinščino in v našem primeru, če je pesnik. Menart je vse te pogoje izpolnil.

V zadnjih mesecih in tednih, ko sem — kolikor mi je dopuščal čas — precej natanko primerjal angleški izvirnik in njegov prevod, sem se prepričal, da je Menart vsak sonet v sebi res prekvasil. Četudi ne bi napisal v uvodu, da je primerjal prevode v raznih jezikih in iskal tolmačenj pri shakespearelogih, bi iz primerjave besedil to ugotovil. Včasih je imel dve možnosti ali celo več, kako naj prevede določeni stih ali odstavek in skoraj zmeraj sem mu pritrdil. Morda na nekaterih maloštevilnih mestih ne soglašam z njegovo »rešitvijo«, toda takih mest je malo in jih je mogoče tolmačiti tako ali drugače, odvisno od tega, na katero stran se nagibava oziroma kateri avtoritativni razlagi besedila verjameva. Pozneje se bom na kratko ustavil ob »zlonosni luni« iz 107. soneta, ki je po mojem mnenju najpomembnejši sonet, iz katerega lahko sklepamo na dobo, ko so soneti nastali, in še kaj drugega. Toda ob tem sonetu ne zastavljam vprašanja kakovosti Menartovega prevoda, ampak njegovega tolmačenja besedila.

Hotel bi prej spregovoriti o nečem drugem. Zato navajam iz 4. soneta:

Zakaj imaš, brezplodni oderuh!
tak *kapital*, a napak z njim ravnaš?
... a ko z naravo urediš ob roku
račune — kakšen *saldo* ji podaš?

Priznam, da sem bil nekoliko osupel, ko sem prvič prebral prevod tega soneta. Pri tem sem se spomnil bežnega razgovora, ki sem mu lani med kongresom PEN na Bledu nekaj minut »prisluškoval«. Med Menartom in nekim mladim pesnikom se je vnel precej vroč besedni dvoboj. Menart je zagovarjal načelo, da je treba tudi klasike, če so še tako stari, prevajati v sodobni jezik. Njegov sobesednik je branil stališče, da se mora prevod klasičnega besedila skušati približati izvirniku, skratka, da mora dobiti »starinski nadih«. Če naj uporabim absurden primer, ni Menart trdil, da bi bilo treba Apolonov faeton ali božanski voz prevajati z avtomobilom, kakor tudi ni njegov sobesednik trdil, da bi bilo treba vlak v sestavku, ki morda opisuje prvo Stephensonovo lokomotivo, prevajati s »hlaponom«. Toda če me spomin ne vara, se je mladi pesnik obregnil prav ob Menartov »kapital« in »saldo«.

Priznam, da sem se tudi jaz. Toda potem sem natančno pregledal izvirnik:

Profitless usurer why dost thou use
So great a *sum of sums* yet canst not live?
... Then how when nature calls thee to be gone,
What acceptable *audit* canst thou leave?

Cel sonet, kakor je večina sonetov, je metafora ali podoba. Narava nam ne daje, ampak nam le posoja. Pesnikov ljubljenec je skopuh, ki napak ravna s »kapitalom« (sum of sums) in bo moral »podati saldo« (audit). Izraz »audit« pomeni finančno kontrolo, obračun. Vsa podoba je torej vzeta iz finančnega sveta in poslovanja in je »audit« v Shakespearovem času zvenel prav tako »finančno« kot danes. Ko je Menart ostal zvest tej metafori, je potemtakem upravičeno uporabil »kapital« in »saldo«. Morda bi kdo namesto »saldo« želel imeti »obračun«. Svetopisemska prispodoba o talentih se v tej zvezi sama vsiljuje.

Menart je zvesto sledil včasih zelo zavozlanim Shakespearovim metaforam. Razvozlaval jih je zelo posrečeno in iznajdljivo, toda moti me v sonetu 10, da ni metafore do konca izpeljal.

V tem sonetu pravi pesnik, da v njegovem dragem tli bes sovraštva in da se trudi zrušiti lepi hram,» ki naj bi ga obnavljal z vso skrbjo«. Toda medtem ko pesnik izpelje metaforo do konca in pravi: Shall hate be fairer lodg'd than gentle love? (Naj bo sovraštvo v lepšem hramu kot ljubezen?), se prevajalec zadovolji s takim-le prevodom: Naj mržnja mar ljubezen v beg prisili? Treba je bilo najti rimo za »usmili«. Toda resnici na ljubo je treba priznati, da se prevajalcu to redkokdaj zgodi.

Prav tako mi ni všeč izraz »seja« v začetku 30. soneta, ko pravi Menart:

Ko skličem k seji blagih, tihih misli
spomine na stvari minulih dni...

Po mojem bi se dalo to sejo (sessions) prevesiti s kakim zmenkom, posvetom ali podobnim. Seja je tako uradna in suha. Misli navsezadnje niso člani delavskega sveta, ki so prišli poslušat finančno poročilo.

Toda to so drobne reči, ki ne motijo celote in so navsezadnje stvar okusa. Dlakocepsko bi ravnal, če bi vztrajal pri zelo redkih besedah ali stihih, ki »zašepajo«, saj zašepajo včasih celo pri Shakespearu. Zato bom rajši navedel nekaj stihov, ki jih je po mojem mnenju Menart prav lepo prevedel, da bi opozoril na lepoto njegovega prevoda. Stihi so vzeti kar tako, kakor so mi posebno prijetno zazveneli med primerjanjem izvirnika s prevodom, ker je razumljivo, da na tem mestu ne morem iti od soneta do soneta.

Štirinajsti sonet se začinja:

Not from the stars do I my judgment pluck,
And yet methinks I have astronomy,
But not to tell of good, or evil luck,
Of plagues, of dearths, or season's quality.

Ne, svojih sodb ne sklepam iz zvezd;
vendär sem večč astrologije druge;
a z njo ne prerokujem sreče in zla,
ne letine, ne lakote, ne kuge.

Ali ne zveni to tako domače, »slovensko«? Pesniški prevod je dober, če prenese vse tiste izpite, ki jih mora opraviti izvirna pesem. Z drugimi besedami: prevod mora zveneti prav tako slovensko, kakor da je pesem napisal

slovenski pesnik, ne pa prevedel slovenski pesnik-prevajalec. In Menartu prevodi zvenijo »slovensko«. To je njihova največja odlika. Zato je moral dostikrat pluti med Scilo in Karibdo, se spretno izogibati čerem in »samostalniško izražanje skoraj dosledno prelivati v glagolsko«, kakor sam pravi.

Sonet 52:

Kot bogataš sem, ki lahko, če hoče
vsak hip zaklade svojih skrinj odklene,
a tega ne počne vsak dan, ker noče
užitkom svojim zmanjševati cene.

Prav zanimalo me je, kako je prevedel zadnji stih, ki se v izvorniku glasi:

For blunting the fine point of seldom pleasure.

Edina pripomba, ki jo imam, je, da bi bilo nemara bolje »užitkom svojim«
prevesti »užitkom redkim«, ker Shakespeare pravi »seldom pleasure«.

In v istem sonetu:

Čas je kot skrinja, kjer si spravljen zame,
in kot omara, kjer obleka čaka,
da ob svečanih dneh jo roka vzame,
da spet vsa pražnja zablesti iz mraka.

In Shakespeare:

So is the time that keeps you as my chest,
Or as the wardrobe which the robe doth hide,
To make some special instant special blest,
By new unfolding his imprisoned pride.

Toda poslušajte to-le:

Vijolico sem grajal: »Ti tatička,
odkod tvoj vonj? Ga nisi mar zmaknila
pri mojem ljubem? In žar rdečila,
ki ti bahavo zaljša nežna lička?
Ga nisi iz njegovih žil dobila?«

*The forward violet thus did I chide,
Sweet thief whence didst thou steal thy sweet that
If not from my love's breath? the purple pride, smells,
Which on thy soft cheek for complexion dwells
In my love's veins thou hast too grossly dy'd.*

Upam si trditi, da je ta prevod lepši od izvornika. Prav tako si upam trditi, da je v vsej družini evropskih jezikov naša materinščina med najbolj lirskimi, čudovito neposrednimi jeziki, sposobnimi izraziti vso lestvico človekovega čustvovanja.

Dovolj bodi hvale, da se ne bi morda uresničile besede Shakespearovega sodobnika, pesnika Michaela Draytona, ki v enem izmed svojih sonetov pravi:

Kraljice bodo posihmal živele
od miloščine tvoje odvečne hvale.

(And Queens hereafter shall be glad to live
Upon the alms of thy superfluous praise.)

Ne Shakespearovim sonetom ne njihovemu slovenskemu prevodu ni potrebna »odvečna hvala«. Potrebno pa je, da bi jih ljudje čimbolj brali, zakaj v njih bo tudi sodobni človek našel vse tisto, kar ga v največji tišini noči in samote najbolj muči, žge in razdvaja, tisto globljo resničnost, ki so jo izpovedali Shakespeare, Petrarca, Dante, Prešeren. In v dobi površnih gesel, posploševanj in poenostavljanj nam je ta »globlja resničnost« — resnično potrebna.

Oglejmo si zdaj »zlonosno luno« v 107. sonetu:

Zlonosna luna je svoj mrk vzdržala,
prerokbam lastnim žrec se grenko smeje
in zmedenost gotovost je postala
in mir obljublja večne oljčne veje.
Ljubezen moja sveža je od rose
teh blagih dni...

Izvirnik:

The mortal Moon hath her eclipse endur'd,
And the sad Augurs mock their own presage,
Incertainties now crown themselves assur'd,
And Peace proclaims olives of endless age.
Now with the drops of this most balmy time
My love looks fresh...

Menart, kakor sam pravi v pripombi, se je odločil, da bo sonet prevedel v skladu s teorijo, da se »Luna« nanaša na kraljico Elizabeto, čeprav omenja domnevo, da je »mortal Moon« (zlonosna luna) v resnici špansko brodovje, ki je napadalo v obliki polmeseca. Po mojem je slednja domneva najbolj pravilna, ker najbolj zadovoljivo odgovarja na vprašanja, ki si jih zastavlja bralec, predvsem pa literarnozgodovinski »detektiv«, ko skuša datirati sonete in ugotoviti, komu so bili pravzaprav posvečeni.

»Moon« v pomenu španskega brodovja je bila za takratnega človeka v Angliji prav tako razumljiva, kakor nam je danes na primer razumljiv izraz »peta kolona«. Začnimo torej z domnevo, da »mortal Moon« ne pomeni kraljice Elizabete, ampak špansko brodovje.

Stevilni shakespeareologi, ki so v preteklosti domnevali in deloma še domnevajo, da Luna pomeni Elizabeto, osuplo priznavajo, da vsebuje ta sonet protislovja, ki si jih ne znajo razložiti. Tako na primer G. B. Harrison ne ve,

aii je Luna kratko malo mrknila, ali si je od mraka opomogla, ko je »prešla skozi to fazo«. Iz zgodovine vemo, da je Elizabetina »Luna« v resnici in dokončno mrknila šele leta 1603, ko je kraljica umrla.

Toda zakaj naj bi se »žrec *grenko* smejal lastnim prerokbam« in zakaj naj bi »mir obljubljal večne oljčne veje«? Zato ker je minila nevarnost španskega vdora, zato ker je bila leta 1588 poražena silna španska »armada«. V tej luči se po mojem »žrec *grenko* ne smeje«, ker Shakespeare pravi »sad augurs«: »črnogledi avguri se posmehujejo lastnim prerokbam. Čemu bi se jim *grenko* posmehovali? Mar jim je žal, da je domovina rešena?»

In mir ponuja večne oljčne veje — lahko pomeni samo leto 1588. Toda poleg vseh teh domnev je zame še najbolj zgovorno in prepričljivo razpoloženje, ki veje iz vsega soneta: olajšanje, da je minila huda nevarnost. Morda ni naključje, da je konec prejšnjega stoletja angleški pisatelj Samuel Butler, ki je bil sicer prepričan, da »mortal Moon« pomeni kraljico Elizabeto, zapisal, da iz 107. soneta veje strah pred španskim vdorom in olajšanje, ko je nevarnost minila. Potemtakem je Shakespeare napisal sonete prej, kakor so do nedavnega domnevali.

Shakespeareolog dr. Leslie Hotson, ki najbolj vztrajno in prepričljivo zagovarja to teorijo, pravi: »Mojo domnevo, da je Shakespeare končal vsaj prvo skupino sonetov (1—126), ko je bil star 25 let, so na splošno sprejeli tako v književnem tisku kakor tudi vodilni pisatelji, znanstveniki in kritiki. In raziskovalno delo v zadnjih letih je močno podprlo to domnevo.« Torej je moral Shakespeare napisati sonete v letih 1587—1589.

Datiranje sonetov ne bi bilo tako razburljivo in pomembno, če ne bi bilo ključ do naslednje skrivnosti. Dr. Hotson v svoji knjigi »Mr. W. H.« dokazuje, da se za tema začetnicama ne skriva ne grof Pembroke ne grof Southampton, ampak mladi plemič Hatcliffe oziroma Hatliff, ki je bil izvoljen za »študentovskega princa« o božiču leta 1588. Vsako leto je namreč ena izmed štirih univerz oziroma fakultet londonskega Gray's Inna izbrala najlepšega, najbolj olikanega, najočarljivejšega, najbolj sposobnega plemiča študenta kot kandidata za študentovskega princa. Izmed štirih kandidatov je bil izvoljen eden in tega je sprejela Elizabeta na dvoru in mu izkazovala prav takšne časti, kakršne gredo tujemu vladarju. Tudi sicer so mu izkazovali vse kraljevske časti, dokler je »vladal«. In dr. Hotson s primeri iz sonetov dokazuje, da se je Shakespeare obračal na kraljevsko osebo. Ker izključuje možnost, da bi bila to kraljica Elizabeta (in z njim soglašajo vsi shakespearologi), mu ostaja samo ta možnost, da je pesnikov navdihovalec »študentovski princ«.

Omenil sem to dokaj novo teorijo o nastanku sonetov zato, ker je zanimiva in morda za spoznanje odstira zaveso časa, ki je zastrla sonet. Za bralca morda to ni tako zelo važno, toda za prevajalca je. Zato sem s tem primerom tudi hotel pokazati, s kolikšnimi in kakšnimi težavami se je spoprijemal Menart, ko je prevajal sonete. Kar pa zadeva samo teorijo, bi Anglež dejal: »Take it or leaveit.« Če hočete ji verjemite, če ne — pa tudi prav.

Božidar Pahor